

Nevelői szerepstruktúra – változás a történeti forráskutatás tükrében

© Dombi Alice, © Dombi Mária Adrienn

**Szegedi Tudományegyetem
Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Szeged**

mdombi@jgypk.u-szeged.hu, dalice@jgypk.u-szeged.hu

A téma körülhatárolása, célok, kutatási kérdések

A pedagógiai professzió tartalma, a tanítói pályával kapcsolatos elvárások megfogalmazása, az annak való megfelelés, a nevelői szerepfeladatok tartalmának változása régóta foglalkoztatja a neveléstörténet kutatóit és a társszakmák szakembereit egyaránt (Pukánszky, 2008; Kelemen, 2007). A pedagógiai professzió tartalmának változásai legfőképpen a társadalmi-gazdasági körülmények, szakmai elvárások és a „célközönség” szükségleteinek függvényei (László, 1999).

Jelen kutatás a korszak tanítóképének differenciáltabb megfogalmazását tűzte ki feladatul, célunk az volt, hogy felderítsük, a nevelői identitás szociális reprezentációja hogyan jelenik meg a különböző műfajú 19. századi források textusaiban, és ez milyen területen járul hozzá a nevelői professzionalizálódás folyamatához. Elsősorban neveléstan könyvek, korabeli neveléstan folyóiratok és népkönyvek nevelővel kapcsolatos szövegeit vizsgáltuk meg a nevelői szerepfeladatok változása, a nevelői identitás szempontjából. Két tartalmi szempont szerint dolgoztuk fel a szöveget: a pedagógiai szakmai professzió tartalmi egységesülése és differenciálódása, továbbá a nevelői szerep változó és állandó elemei, értékvonzatai, a nevelői szerepstruktúra-változás szempontjából.

A kutatásaink során a történettudomány és a neveléstudomány módszereire alapoztunk. Forrás-együttesünket kvalitatív és kvantitatív módon vizsgáltuk a forráskritika szempontjait szem előtt tartva (Szabolcs, 2003; Kéri, 2001).

Vizsgálatunk tárgyává tettünk 19. századi nevelési szakmunkákat, a korabeli pedagógiai szaksajtóban megjelent nevelői identitásmintákat közvetítő, folyóiratokban megjelent szócikkeket, és nem kimondottan pedagógiai művekben megjelenő nevelői szerepleírásokat. Kvalitatív és kvantitatív módszereket alkalmaztunk.

Kutatási kérdéseink arra irányultak, hogy feltárjuk a korabeli pedagógiai narráció fontosabb irányait a nevelői szerepstruktúra változásának tükrében. Külön figyelmet szenteltünk arra, hogy a különböző forrásokban megjelenített korabeli szerep-reprezentációkban a szakmaiság értéktartalmának változása milyen tényezők mentén valósul meg; a pedagógus szerepfeladatok értékvonzatai hogyan tükrözik a korabeli közgondolkodást; az ideálkép és a hétköznapi nevelői szerepelemek összefüggései milyen területen körvonalazhatók.

A kutatás a narratív tartalomelemzés módszerére épül, ez lehetőséget nyújt az adott korszak mentalitásának, pedagógia közgondolkodásának feltárásához, segítségül szolgál a pedagógiai gondolatok továbbélési formáinak feltárásához. A pedagógiai professzió alakulásának feltérképezéséhez elsődleges szempontként a pedagógus szerep-narratívák elemzését választottuk, amit kiegészítettünk az érték és minta fogalmának elemzésével.

Forrásainkat úgy választottuk ki, hogy reprezentálják a korszak nevelőképének feltételezhető variánsait. Egyrészt a korabeli neveléstani munkák tanítóképe jellemzőinek feltárására törekedtünk, másrészt pedig a pedagógiai folyóiratok segítségével kívántuk megfogalmazni a nevelői szerepstruktúra jellemzőit. További forrásaink a tanítókép cizellált megfogalmazásának újabb lehetőségeit adták. Feldolgoztuk a népszerűsítő irodalomban megjelenő pedagógus életút bemutatásokat, kitekintettünk a szépirodalom felé, bepillantottunk az élclapok iskolai élettől kapcsolatos írásaiba, önéletrajzok és utazási beszámolók, továbbá levéltári kéziratos anyagok tükrözte tanítókép jellemzőibe. Igyekeztünk elsődleges forrásokat megszólaltatni, de a korabeli elemző művek szempontjait, megközelítésmódjait is figyelembe vettük (Orbók, 1887-1888; Kőrösi & Szabó, 1915).

A pedagógiai – pszichológiai látásmód megújulása a 19. században

A pedagógiai gondolkodás változása korszakunkban több irányból közelíthető meg: a pedagógiai tudattartalmak irányából, a taxonómia felől, a pedagógiai jelenségek markáns és marginális megközelítése irányából. Mindez a pedagóguskép, gyermekkép, gyermekszemlélet változásán keresztül mutatható ki. A gyermekről alkotott kép vizsgált korszakunk elején az „ideális”, azaz a szülőnek engedelmessé, szinte „báb”-nak tekintett gyermekeket jelenti, akinek egy meghatározott ismeretanyagot kell megtanulnia válogatás nélkül. A gyermek öntudatra ébredése azonban folyamatosan bekövetkezik, s alapvető szükségletévé válik mindaz, ami életkorának megfelelő foglalatosság: a játék, a romantika, majd a mikro-és makro-világ tapasztalaton alapuló, gondolkodva való felfedezése, befogadása (Szabolcs, 1999; Pukánszky, 2001). Mindehhez pedig a pedagógiai közgondolkodás, a nevelői szerepfeladatok folyamatos újragondolására van szükség.

A 19. század a magyar nevelés történetének abban a tekintetben is meghatározó korszaka, hogy együtt gondolkodik ekkor neveléstudós és kisiskolai tanító a gyermeknevelés kérdéseiről. Szinte minden nevelő polihisztor. Ekkor születnek meg azok a magyar nyelvű neveléstanok, amelyek meghatározzák a nevelés tartalmait, és azok a magyar nyelvű tankönyvek, amelyek kezdik körülhatárolni az egyes tudományok iskolában tanítandó tartalmát: az enciklopédikus tudás helyett megjelenik a szakdiszciplináris műveltségtartalom. Ezek a munkák a nevelő szerepét is körvonalazzák, egyedi utat bejárt egyéniségek munkásságát is bemutatják (Németh & Pukánszky, 2004; Dombi, 2003; Mikonya, 2011; Kovács, 2012).

A pedagógus-professzió kutatásával foglalkozó kutatók egy része a professzionalizálódás mentén írja le a nevelői hivatással való azonosulást

folyamatát (Nagy, 2011; Baska, 2008). A szakmai szerepfeladatok felőli megközelítés a szakmai tudáskonstrukciós folyamatokat értelmezi, a szakmá-sodás kifejezést használja (Németh, 2005).

Valamennyi szaktudás közös szerep-feladatokból indul ki (pl. tudás és átadóképesség), és szakma-specifikus differenciált tartalommal (pl. elemi iskolai tanító, egyetemi tanár feladatrendszer) jelenik meg.

A pedagógiai kánon-alakítás folyamatában a szöveg replikálja, majd summázza a nevelővel kapcsolatos elvárásokat, amelyben fellelhetők az összöveg-utalások és a metasík irányába mutató szöveg-együttesek. Több szerző művében találjuk például a következő szövegtartalmat: A nevelőtől, hogy a hivatásbeli elvárásoknak megfeleljen, megkívántatik a műveltség, a nemzetismeret és az emberismeret, az élet-, lélek- és erkölcstudományokban való tájékozottság, a nevelés- és oktatásban szerzett jártasság (Fáy, 1835; Kiss & Öreg, 1887).

A szöveg kanonikus funkciói az említett művekben az alábbiakban érhetők nyomon: tartalmilag kötött gondolatsorok, rögzített forma, sztereotípiák. A textus jellemzői: narratív formák megjelenése, egyes helyeken túlsúlya, a gondolatiság meghatározó szerepe, élményszerű megjelenítés, archetípus (összöveg) utalások, replikáció és originális gondolatok egymásmellettsége. A replikáció jellemzői az architektuális építkezés (összöveg többszörös áttételeken keresztüli jelenléte), szöveghű idézetek, tartalmi replikációk, referenciarelációk (vonatkoztatási terek) megjelenése.

A 19. századi nevelők esetében pontosan, nyomon követhetően ki tudtuk mutatni, hogy a hivatással való azonosulás emblematikus formákban jelenik meg. A pedagógiai kulturális diskurzusban pl. igen erőteljes metafora a nevelő személyiségének gyermekre való hatása, amely pl. a tanítói szerepkört a harmattal azonosítja, amely megtermékenyíti a földet. A narratív megközelítés során a nevelői alakok jellemzőit olyan eszközökkel ábrázolják, amelyek a kulturális emlékezet részévé teszik az ideális és a hétköznapi nevelő alakját. Megjelenik a mintakép-, modellszerep, amely mértéket ad, irányvonalat jelöl, sok esetben szabály, norma megjelenítője. Ugyanakkor olvashatunk a mindennapok feladataival megküzdő nevelő alakjáról is. A narratív életút-leírások átlényegülnek az iskolarendszer fejlődése során a közoktatás terheit vállukon cipelő nevelői szerepkör bemutatásává, egy csoport szerepvállalásának körvonalazásává, majd megtörténik az elvonatkoztatás, az elvárt pedagógus szerep-repertoár kidolgozása. Így követhető nyomon a kulturális emlékezet alakulása, különös tekintettel arra, hogy melyek azok a tényezők, amelyek megmaradnak, az egyéni emlékezet hogyan lényegül át csoportemlékezetté és melyek azok az elemek, amelyek narratívumai a nevelői csoportidentitásnak megőrzői, átörökítői, hordozói.

A nevelési munkák tartósan fontos identitásmintázatot nyújtanak. Olyan azonosulási mintákat biztosítanak, amelyek hozzásegítenek a pozitív nevelői identitás kialakításához és megőrzéséhez.

A vizsgált művek mindegyike a pedagógusszerepeket érinti, különböző részletességgel feldolgozza, ezáltal olyan képet nyújt a kulturális emlékezetnek, amely a szakma és a társadalom elvárásait is tükrözi. Ennek megfelelően a kulturális emlékezet emblémái az ideális nevelő képét vetítik ki, a kommunikatív emlékezet elemei a hétköznapi pedagógusmintát állandósítják. A nevelői alakok

jellemzőit narratív eszközökkel teszik hangsúlyossá, amelyek egyúttal körvonalazzák az ideális és a hétköznapi nevelés jellemzőit.

A neveléstan könyvek, pedagógiai folyóiratok és népkönyvek a pedagógiai professzió tartalmát, változását rögzítik. Ezek adnak leghitelesebben képet az értékek, a nevelői szakmai professzió tartalmának változásáról. A Neveléstanok a pedagógus szakma számára készülnek, oktató jellegűek is lehetnek, a folyóiratok a gyakorlatban működő nevelők számára nyújtanak befogadható pedagógiai ismereteket, a népkönyvek pedig a laikus közönség, szülők, érdeklődő polgárok számára íródtak. A neveléstan könyvekben található a szakmai professzió legmagasabb elvi szintű megfogalmazása, a pedagógia folyóiratokban a szakmaiság elvi kérdései a gyakorlatiasság szempontjával egészülnek ki, a népkönyvek pedig a pedagógiai professzió laikus változatát tartalmazzák. A különböző műfajú és célközönséget megcélzó művek a pedagógiai professzió „rituális foratókönyvének” különböző aspektusú mintázatait tárják elénk, amelynek segítségével árnyalt képet kaphatunk a nevelői szakma mintaértékeinek működési mechanizmusairól.

A korszak neveléstan könyveinek pedagógussal kapcsolatos diskurzusaiból a korabeli pedagógus szerepstruktúrát teljes egészében megismerhetjük. A narrációk elsősorban arról szólnak, hogyan lehet eredményes a nevelő, de korszak- és szerző-függő, hogy az eredményességnek mely területeit emelik ki. Nem mindegy tehát, hogy a mű a reformkorban vagy a dualizmus korában készült, s melyek azok a szellemi hatások, amelyek a szerző gondolkodásmódját alakítják. A reformkorban készült neveléstanok főként a nevelői ideáltípust írják le, részletesen foglalkoznak a fegyelem kérdéseivel, az erkölcsi nevelés feladatai a szerzők gondolkodásnak középpontjában állnak. (Szilasy, 1827) A dualizmus korabeli neveléstanok már szinte egybefüggő, jól felépített pedagógiai rendszert tartalmaznak, a nevelői szerepstruktúra teljes arzenálját felvonultatva (Kiss & Öreg, 1887).

A 19. századi pedagógiai professzió értékeinek legfontosabb jellemzői, hogy az érték és a kanonizált nevelési tartalom úgy viszonyul egymáshoz, mint érték és zsinórmérték. A korabeli értékhierarchia rendszer egyik legfontosabb eleme az a minta, amely az értéktudat és értékelő magatartás összhangját mutatja. Az érték és a kanonizált nevelési tartalom valamennyi tárgyalt műben az értéktudat és értékeknek megfelelő magatartás egységét hangsúlyozza. A nevelői szerephez kívánatos tulajdonságok felsorolásában a pedagógus szerep klasszikus érték kategóriái jelennek meg, amelyet meghatároznak a korabeli világkép mintázatai, az emberkép mintázatai, a pedagógiai mintázatok, az érték kategóriák mint a kulturális emlékezet meghatározói.

A pedagógiai narráció sikeres interpretációja maga is interperszonális cselekvést jelent. A szöveg transzformálásával megragadhatóvá válik a benne megjelenített világról és a benne lévő személyközi viszonyokról való tapasztalat. A gyermek mintaadó, érték közvetítő személyiségekkel találkozik, akiknek magatartása leegyszerűsített formájában segítségére van a világban való eligazodásban, a viszonyulások kialakításában. Mindez utánzási, szereptanulási és identifikációs alkalmat jelent a szöveg olvasója, befogadója számára. A gyermek, aki a nevelő által képessé válik saját érzéseinek megértésére és feldolgozására, a másik ember érzelmi közléseit is könnyebben és pontosabban érzékeli, és késztetést érezhet a változtatásra.

Első magyar nyelvű, Tóth Pápai Mihály által írt neveléstan könyvünkben az általános emberi értékek és a professzionális értékek összeszövődnek. Tóth Pápai részletesen értekezik a nevelőről: „*A jó tanítónak istenfélőnek, tanítványait szeretőnek, jókedvűnek, békességtűrőnek, soldjával megelegedőnek, nem csak elegendő tudományúnak, hanem a tanításra is alkalmasnak kell lennie*” (Tóth Pápai, 1797:25). Minden tekintetben döntő jelentőségű a tanító saját példája az iskolai nevelésben. Még a külleme is szerepet játszik ebben: „*a tanító öltözetibe nem bujálkodó de tisztességes és tsinos légyen, hogy így a gyermekek ebben is példát vehessenek róla, s még gyermekkorukban a tsinosságra szokjanak*” (Tóth Pápai, 1797:27). Mindezek mellett fontosnak tartja többek között az erkölcsösséget, a kötelességtudást, az ügybuzgalmat és a tisztas magaviseletet.

Beély Fidel Bakonybélben oktatott neveléstant, pedagógiai gondolatait több írásában fejtette ki. Nevelői hitvallásának alapja a nevelői alkalmasság kérdése. „*Ki a nevelői s tanítói pályára szánja magát [...] szükséges mindennek előtt, hogy jeles sajtóságokkal bírjon, s magát mielőtt e szent küszöböt meglépné, legszigorúbban vizsgálja meg, vajon e fölséges hivatalra alkalmas-e?*” (Beély, 1848:56). A nevelői szerep érték kategóriái között az ideális nevelő úgy jelenik meg, mint hivatásszemélyiség. „*Maga a hivatal fönsége követeli a nevelőtől, hogy e korral együtt haladjon, [...] napról napra önmagát tökéletesítse, merített észrevételeit s tapasztalatait folyton nevendékeinek üdvére fordítsa*” (Beély, 1848:75).

A nevelői szerepfeladatok érték hierarchia sorában megjelenik a tudás, a logika, erkölcsstan, antropológia, pszichológia, neveléstan ismerete, s természetesen biztos tudással kell rendelkeznie azon tárgyakkól, melyeket tanítani fog. A tanítónak tudnia és szeretnie kell anyanyelvét, s fáradhatatlanul „*a gondjaira bízott vagy bízandó nevendékeit is szinte példájával e nemzeti kincs legtisztább szeretetére, lankadhatatlan megtanulására, s terjesztésére buzdítsa, s lelkesítse*” (Beély, 1848:45). Mindezek mellett megjelennek azok a nevelői feladatkörök, amelyek módszertani aprólékossággal írják le a hivatástudattal végzett munka értékösszetevőit. „*A nevelő a nevendék természetéhez alkalmazza magát, s mindenenek e szerint neveljen.*” „*A nevelés során az egyes gyermekek egyéniségében mutatkozó különbségeket figyelembe kell venni.*” (Beély, 1848:52)

Kiss Áron és Öreg János neveléstanában a nevelői szerepfeladatok differenciálódását is megfigyelhetjük. Az ismeretátadó-nevelői szerepkör mellett megjelenik az iskolatanító – tudós tanár kettőssége, amely itt már különböző szerepfeladatokat jelent. A tankönyvíró szerepkör a század elejétől kezdve jelen van, de a deklarált tanácsadói szerepkör és a felnőtt-nevelési szerepek megjelenése az 1870-es évektől számítható.

Kiss Áron neveléstanában a tanító hivatástudattal végzett munkájáról szól. Nagyon reálisan látja a tanítói hivatás egészét, szépségeivel és nehézségeivel. Ezért figyelmeztet a következőképpen: „*A kit a tanítói hivatallal együttjáró anyagilag nyomasztó helyzet a szülék és gyermekek néha tapasztalható hálátlansága elkészerít, a kit nem lelkesít a gyermekek olyan szeretete, mely minden örömét a mindennél nemesb emberi lélek eszményi kialakításában találja: annak jobb, ha e tövisekkel rakott, de azért a hivatottak előtt vonzó pályát gyönyörűségesebbel cseréli fel.*” (Kiss & Öreg, 1887:12)

Az életértékek sem maradnak ki e pedagógiai szakmunkából. Ezek között elsősorban az erkölcsiség dominál, amelyet a mintaadáson keresztül közelítenek meg. *„A dolgok valódi értékét pedig csak úgy ismertetjük meg a gyermekkel, ha magunk is olyanokat tartunk becsben, a mik igazán becsesek, s a hitványokat nem dicsérjük előtte becsesek gyanánt, sem a magasabb javakról nem beszélünk előtte kicsinylőleg”* (Kiss & Öreg, 1887:94).

Az erkölcsi belátás kialakítása tehát a nevelő igazi feladata, de ezt mindig a gyermek életkorának megfelelően kell megvalósítania. Úgy vélik, hogy mindig olyan nevelő környezetet kell a gyermeknek teremteni, amely mintát, példát ad számára (Kiss & Öreg, 1887:131).

E forrásokban a tanítói szerepleírásokban megjelenő pedagógiai gondolatok bölcséleti, filozófiai megalapozottságúak. A pedagógus szerepstruktúra teljes eszköztárát adják. Körvonalazódnak a pedagógiai kompetencia területei. A megfogalmazás elősegíti a rendszerben látást. Kontemplatív, elméleti eszmefuttatások jellemzik ezeket a szövegeket. A szerzők objektíven, realiztikusan fogalmazznak. A tanítóval kapcsolatos elvárások nyelvileg letisztult formában jelennek meg, a korabeli nyelvi normarendszer szintjén.

Az érték tudat és értékelő magatartás összhangja kívánalmaként az érték mint mértékadó minta jelenik meg. A felszínen lévő értékek mellett, mint pl. a tanító megjelenése, a rejtett értékek is fontossá válnak, mindezek között a belső emberi értékek a legfontosabbak.

Az érték és minta összefüggései leghatározottabban a tanítói életutak bemutatásakor kerülnek elemzésre. A nevelői életutak értékeiről korrekt leírásokat találunk a neveléstani folyóiratokban, amelyek a tanító mint ember és szakember tulajdonságait sorakoztatják fel kerek egészként, kanonizált formában. A pedagógiai folyóiratok egy-egy területre koncentrálnak mutatják be a követendő életutakat: pl. a tankönyvíró, a méhésztudós, a módszertani újító. A narrációkban megjelenik a kanonizált tartalom és a hétköznapi mintaadó személyiség jellemzése is. E folyóiratok különböző szakmai színvonalúak, attól függően, hogy milyen célközönségnek szánták őket: a pedagógiai szakmai professziót magas szinten művelő nevelőknek vagy a közoktatásban dolgozó tanítóknak. Bármelyik műfajról van azonban szó, a rituális koherencia és a textuális koherencia, az értelmező elbeszélés valamennyi narrációban megjelenik. E forrásokban a tanítói ideálkép tényeken alapuló idol szintű megjelenítését találjuk, a „nevelői világ” értelmezésének alapja az identitás, a hivatással, a „tanítói hivatással” való azonosulás.

A népszerűsítő irodalomban a nevelő egyértelműen pedagógiai mítoszként jelenik meg, akinek erkölcsisége, tudása, hivatás iránti elkötelezettsége mintaadó. A descriptív, laikusoknak szánt források érzelmi töltetűek, sok metaforikus képet használnak, ideálképet közvetítenek. A komputáló, összevető leírások a tanítói szerepről a mintaértékek hangsúlyozására törekcszenek. A szakmaiság értékei konkrét élethelyzetekben jelennek meg.

A szövegben megjelenő és a szerzők által közvetített szemlélet, tudás, világkép, viszonyrendszer elfeledettségében is figyelemreméltó. Jelentést tulajdonítunk neki, megfejtsésére töreksznünk, miközben a mintaértékek ezekben a forrásokban talán túlzó módon vannak megfogalmazva. A szövegek lépésről lépésre való végigkövetése –történet, motívumok, elemek– mélyreható elemzésre ad lehetőséget, új aspektusból mutatja be a tanítói életutakat. A

tanítói életút-elemzések jellemzője a rövid, tömör, tanító jellegű gondolatok megfogalmazása.

Az érték mint zsinórmérték az általános emberi értékekből kiindulva meghatározza a pedagógiai professzió értékeit. A szakmaiság etalonja mint érték minden forrástípusunk (neveléstan, pedagógiai folyóirat, népkönyv) alapüzenete. A neveléstanokban a pedagógiai szakmaiság egyre szélesebb köre jelenik meg. A kommunikatív kapcsolatok a „rituális forgatókönyv” részét képezik. A szakmai együttműködés és valódi, értékes kommunikáció különösen a pedagógiai folyóiratok hasábjain kerül előtérbe. A hatékony, a nevelési folyamat minden színterén és minden szereplőjével folytatott „kommunikációs” szakértelmet pedig elsősorban a népszerű munkák részesítik előnyben

A mintaadó szerep minden forrásban megtalálható, kiemelt nevelői szerepfeladat, a nevelő személyiségével szemben támasztott követelmények szerepszférában: „*A nevelőnek szava mellett főként példája vonz.*” (Kiss & Öreg, 1887)

A három forrásközeget összehasonlítva elmondhatjuk, hogy az értéktudat és értékelő magatartás összhangja mindegyikben megjelenik. Amíg azonban a neveléstan könyvekben az érték kanonizált formában jelenik meg, a rejtett értékeket is felszínre hozva, addig a pedagógiai folyóiratok sok esetben a -nem kevésbé fontos- felszíni, könnyen látható, értelmezhető értékeket emelik ki. A laikus források pedig a küldetéses szerepvállalás életút meghatározó szerepét hangsúlyozzák. Az említett forrásokra a rituális koherencia és a textuális koherencia különböző súllyal való jelenléte jellemző. Előfordul azonban a kettő kontaminációja is: Kiss Áron Neveléstanában a következőt írja: „...*kit nem lelkesít a gyermekek olyan szeretete, mely minden örömét a mindennél nemesb emberi lélek eszményi kialakításában találja: annak jobb, ha e tövisekkel rakott, de azért a hivatottak előtt vonzó pályáját valami más hasznosabbal, gyönyörűségesebbel cseréli fel*” (Kiss & Öreg, 1887:75).

Összegezés, kitekintés

A 19. században a pedagógiai professzió értéktartalmának nem csupán változását, hanem megerősödését is megfigyelhetjük. A neveléstan könyvek tanítói szerepfeladatainak leírása a mintaértékek kanonizálásának eszköze. A pedagógus szerepfeladatok értékvonzatai egzakt módon tükrözik a korabeli közgondolkodás kettősségét: a hivatástudattal végzett tanítói munka a társadalmi ranglétra legalsó fokán van, jóllehet a nevelői hivatás deklaráltan a jövőt alakító, értékátadó szerepfeladatokat jelenti. Az ideálkép és a hétköznapi nevelői szerepelemek összefüggései a gyermekkel való mindennapi gyakorlati munkában realizálódnak.

A kiválasztott források szövegüzeneteiben felfedezhető a korabeli neveléstani irodalom hatása, ugyanakkor az egyes szerzők műveiben a tanítóra vonatkozó szövegegységek a szerzőre jellemző gondolkodásmódot, egységes célt tükrözik. A művekben a társadalom preferenciái megjelennek, de a textus a forrásszöveg (német szerzők művei, korábban megjelent hasonló műfajú munkák) sajátosságait is hordozza. Az interpretációban azonban megjelenik az

író a maga sajátos kommunikációs eszköztárával, narratív és beszélgető technikáival.

A tanítókép descriptív szinten tartalmazza az elvárásokat, egyes művekben átfogó módon, összegezve, illetve esetenként egyes kérdéseket aprólékosan részletezve. Megjelenik a számítógépes, összevető jellegű leírás, amelyben az elvárt, az elvárható és a hiányjelenségként megjelenő tanítói attitűd körvonalazódik (gyermekre figyelő tanító – munkáját favágásszerűen végző tanító).

Már a század első felében megfogalmazódik a gyermekbarát pedagógia néhány alappillére: a gyermek megismerésének szükségessége, az ezen alapuló pedagógiai ráhatások, amelyet a tradíciók, a nemzeti múlt öröksége, az életfeladatokra való felkészítés, a jövőkép totalitása határoz meg. A reformkor szellemisége meghatározó, a korabeli nevelési koncepciókban összeforr az egyes ember, a haza és az emberiség jövőképe. A dualizmus korának műgonddal összeállított nevelési munkáiban körvonalazódik az autoritásként elfogadott nevelőkép, amelyet fogalmi realizmussal írnak le, és a folyóiratok „pedagógiai arczélei”-nek bemutatásában pedig megjelenik a társadalom perifériájára szorult, a hivatások ranglétráján eléggé alacsony fokozaton álló tanítói munka.

A kiválasztott forrásanyag elemzése áttekinthető képet ad a korszak pedagógusképének identitásmintázatairól. A pedagógiai professzió tartalma a programadó nevelőegyénségek tevékenységén keresztül érhető nyomon. Megfigyelhető a pedagógiai szakmai professzió egységesülése és differenciálódása. A kiválasztott személyiségeket összeköti, hogy a 19. századi pedagógiai szakmaiság alakulása szempontjából saját korukban jelentőset, előrevivőt alkottak, a szakmai kánon kialakulásának meghatározó egyéniségei. Munkásságuk a korszak változó pedagógiai professziójának esszenciális komponenseit képviseli, a pedagógiai narratívumokba szerveződő nevelői gondolkodás emblematikus sémáját adja.

Irodalomjegyzék

- Baska Gabriella (2008). Metaforák egy városi néptanítóról. *Neveléstörténet*, (1-2), 12-26.
- Beély Fidel (1848). *Alapnézetek a nevelés s leendő nevelő s tanítóról*. Pozsony: Schmied és Bush.
- Dombi Alice (szerk.) (2003). *A 19. századi magyar pedagógusok a polgárosodásért*. Gyula: APC-Stúdió.
- Fáy András (1835). *A legegyszerűbb természet- és tapasztalathűbb nevelési rendszer. Különösebben szülék számára*. Pest: Kozma Vazul munkája.
- Kelemen Elemér (2007). *A tanító a történelem sodrában. Tanulmányok a magyar tanítóság 19-20. századi történetéből*. Iskolakultúra könyvek 32. Pécs: Iskolakultúra.
- Kéri Katalin (2001). *Bevezetés a neveléstörténeti kutatások módszertanába*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó.
- Kiss Áron, & Öreg János (1887). *Nevelés- és oktatástan*. Budapest: Dobrowsky és Francke Könykereskedése.
- Kovács Krisztina (2012). „Az iskola lelke a tanító”. *Iskolakultúra*, 22 (4), 79-85.

- Körösi Henrik, & Szabó László (1915). *Az elemi népoktatás enciklopédiája*. Budapest: Franklin Társulat.
- László János (1999). *Társas tudás, elbeszélés, identitás. A társas tudás modern szociálpszichológiai elméletei*. Budapest: Scientia Humana, Kairos.
- Mikonya György (2011). Életút-elemzés és ikonográfia alkalmazása a nevelés történetében. In Tölgyesy József (szerk.), *A modern pedagógia új dimenziói* (pp. 79-90). Székesfehérvár: Kodolányi János Főiskola.
- Nagy Péter Tibor (2011). A professzionalizációs folyamatok történetének kutatása a 2000-es években. *Iskolakultúra*, 21 (1), 3-8.
- Németh András (2005). A magyar pedagógusprofesszió kialakulásának előtörténete a 18 és 19. században. *Pedagógusképzés*, (1), 5-26.
- Németh András, & Pukánszky Béla (2004). *A pedagógia problémátörténete*. Budapest: Gondolat.
- Orbók Mór (szerk.) (1887-1888). *Paedagogiai plutarch*. Budapest; Pozsony: Heckenast G. utóda Drodteff Rudolf.
- Pukánszky Béla (2001). *A gyermekkor története*. Budapest: Műszaki.
- Pukánszky Béla (szerk.) (2008). *A neveléstörténet-írás új útjai*. Budapest: Gondolat.
- Szabolcs Éva (1999). *Tartalomelemzés a gyermekkép történeti kutatásában. Gyermekkép Magyarországon 1867-1890*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Szabolcs Éva (2003). Néptanítói álláshirdetések 1901-ben. *Iskolakultúra*, 13 (3), 39-41.
- Silassy János (1827). *A nevelés tudománya*. Buda.
- Tóth Pápai Mihály (1797). *Gyermek nevelésre vezető út-mutatás S. Pataki Helvetica Confessiót tartó collegiumban Tanító Ifjúság számára*. Kassa: Ellinger János Könyvnyomdája.

